BAKÓCZI ANTAL

Megismerési akadályok a terrorizmus kutatásában

Minden, a kriminalitással kapcsolatos kutatás előkészítésében, megszervezésében és lefolytatásában meghatározó a jelentősége az adatok, forrásművek, információk és akadályok előzetes megismerhetőségének. A megismerés akadályai és a kutatás korlátai ugyanis befolyásolják a vizsgálat körét, terjedelmét, módszereit, tartalmát és tudományos eredményeit.

Megítélésünk szerint elérkezett az ideje a külföldi és a hazai terrorizmus-kutatások megismerése akadályainak eddig feltárt, történelmi korszakokon átívelő áttekintésének és bemutatásának. Az összegzés korántsem teljes. A téma iránt érdeklődők számára azonban a tanulmány hasznos, sőt vitára serkentő, újabb gondolatokat ébresztő lehet.

A terrorizmus megismerésének akadályai

A nemzetközi szakirodalomnak megközelítőleg nyolcvan éve visszatérő témája a terrorizmus kutatásának, jellemzői megismerhetőségének, feltárásának rendkívül bonyolult volta, objektív és szubjektív természetű korlátainak a feltárása, bemutatása, csökkentésének, illetve megszüntetésének a szorgalmazása. Ez idő alatt a nagyhatalmaknak sokszori kísérlet ellenére – főként eltérő ideológiai, politikai szembenállás és a hidegháború következtében stb. – sem sikerült egyezsége jutniuk a Nemzetek Szövetségének¹, illetve az ENSZ égisze alatt a nemzetközi terrorizmus egységes fogalmáról. Valamennyi, a nemzetközi terrorizmus fogalma meghatározására irányuló kísérlet megnekedett.

A kriminológiai tudományos kutatások is adósak bizonyos nemzetközi jellegű bűncselekmények, közöttük a nemzetközi terrorizmus elméleti, fogalmi kérdései tisztázásában. *Garland*², a New York-i Egyetem szociológiai és jogi fakultásának professzora az Egyesült Államokban és Nagy Britanniában

¹ Nándori Pál: A marseille-i gyilkosság nemzetközi jogi vonatkozásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, 240–243. o.

² David Garland: Disciplining Criminology? *International Annals of Criminology*, vol. 46, nos. 1–2, 2008, pp. 21–22.

szerzett tapasztalatai alapján mutatott rá, „*hogy korunk legnyomasztóbb biztonsági kérdéseit általában úgy vitatják meg a közéletben, a nyilvánosság különböző fórumain, hogy hiányoznak a kriminológiai elméleti alapok*”.

Az ENSZ V. kongresszusán a bűnmegelőzés és a bűnelkövetőkkel való bánásmód témakörében a terrorizmus fogalmával kapcsolatos kérdéssel összefüggésben Crelinsten³ rámutatott: „*a terrorizmus az egyik olyan szó, amelyet könnyű felismerni, de nehéz meghatározni, legalábbis olyan mélységben, hogy a meghatározással nemzetközi konszenzusra lehessen jutni*”.

A bűnözés, a bűnözési adatok megismerésének – nagy nemzetközi történelmi léptékekben és történelmi szemlélettel elemezve – sokféle akadálya ismert. A terrorizmus, a terrorcselekmények kutatása körében jelentkező akadályok azonban a korábbi, nemzetközi összehasonlító bűnügyi vizsgálatok korlátaival képest is jóval szélesebb körűek, általános és tudományos következményeik pedig sokkal jelentősebbek. *A terrorizmus vizsgálatánál más bűnözési jelenségekhez képest sajátos megismerési, kutatási akadályokkal kerültk szembe.*

A nemzetközi politikai terrorizmus tanulmányozásának kutatási stratégiái címmel az 1977. május 30. és június 1. között a Montreali Nemzetközi Összehasonlító Kriminológiai Központ és a Marylandi Egyetem által a franciaországi Evianban szervezett nemzetközi tudományos konferencián tartott előadásában Crelinsten professzor⁴ a terrorizmus kriminológiai kutatásának *szinte valamennyi* – sajnálatosan – *máig érvényes és jelentkező belső és külső akadályát vázolta.* Számba vette és összefoglalta azoknak a terrorizmus-kutatások menetében jelentkező általános és speciális megismerési akadályoknak az egész rendszerét, amelyek kedvezőtlenül befolyásolhatják és befolyásolják a valóság megismerhetőségét és feltárhatóságát.

A nemzetközi bűnözés és a terrorizmus kriminológiai jellemzői feltárásában jelentkező kutatási akadályok a visszatérő erőfeszítések ellenére az elmúlt évtizedekben nem csökkentek, sőt – a globalizálódó terrorizmus XX. század végi „elvadulásával”, a civilizáció, a jogállamok ellen indított egyre

3 Ronald D. Crelinsten: The Impact of Terrorism and Skyjacking on the Operations of the Criminal Justice System: A Preliminary Analysis. In: Ronald D. Crelinsten – Danielle Laberge-Altmejd – Denis Szabo (eds.): Final Report on Basic Issue Seminar: The Impact of Terrorism and Skyjacking on the Operations of the Criminal Justice System. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, 1976, p. 22.

4 Ronald D. Crelinsten: Analysis and Conclusions. In: Ronald D. Crelinsten (ed.): Final Report on Research Strategies for the Study of International Political Terrorism. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, September 1977, pp. 191–210. [1977a]

veszélyesebb, pusztítóbb, a békés állampolgárok tömegei életét, javait is egyre inkább veszélyeztető támadásaival párhuzamosan – gyarapodtak!

Az akadályok jellege

A terrorizmus kutatása viszonylatában öt fő, a megismerést és a kutatást, valamint – áttételesen – a jelenség kezelését egyaránt nehezítő akadálycsoport különíthető el. Ezeket – alapozva a külföldi és a hazai szakirodalmi művekből vett megállapításokra és idézetekre – a következőkben összegezzük:

1. A terrorizmus egységesen elfogadott nemzeti és nemzetközi fogalma meghatározásának a hiánya.
2. Egységes, hiteles, hivatalos kriminálstatisztikai adatgyűjtési rendszerek hiánya, az önálló nemzeti és a nemzetközi terrorcselekményi statisztikák kiadásának elmaradása.
3. A terrorizmust és az ellene irányuló küzdelmet szükségszerűen övező – érthető – mély konspiráltság és titkosság.
4. Az adatgyűjtés korlátai, a „kutatás tárgyának” nehéz elérhetősége, a bűnügyi iratok anyagának korlátozott hozzáférhetősége.
5. A terrorcselekmények körében is jelentkező rejtettség.

A terrorizmus egységes nemzeti és nemzetközi fogalmának a hiánya, a jelenség és az ellene való küzdelem sajátosságainak a megismerés korlátai közötti, láncreakciószerű kedvezőtlen következményei az e tanulmányban tárgyalt valamennyi témakörben visszatérően jelentkeznek. Ha ugyanis nincs egységesen elfogadott fogalom, hiányzik a feltétele az egységes alapon szervezett nemzetközi és nemzeti kriminálstatisztikai adatgyűjtésnek.

A meghatározásokban a kezdetektől⁵ zavar támadt a *terrorizmus és a terrorcselekmény* fogalma elhatárolásában. Se szeri, se száma az olyan, máig tartó definíciós kísérleteknek, amelyekben a szerző a *terrorizmus fogalmának meghatározását ígérte, majd* – figyelmen kívül hagyva az egyedi és különös szintű bűnözési jelenségek közötti eltéréseket – *nyomban a terrorizmus cél- és eszközcselekményeinek felsorolásánál kötött ki.*

A definíciók tisztázása hiányában⁶ megnyílt a lehetőség a terrorizmus manipulatív kezelésére, illetve az országonként eltérő, további zavarok forrá-

⁵ Nándori Pál: i. m. 236., 242. o.

⁶ Conor Gearty: *Terror*. Holnap Kiadó, Budapest, 1994, 25–29. o.; Pirtyi Sándor: *A terrorizmus manipulatív kezeléséről*. Hadtudomány, 2005/4., 64. o.

sául szolgáló, sajátos, tág kormányzati és titkosszolgálati értelmezésre, önkényes „fogalomalkotásra”.

Crelinsten hívta fel a figyelmet például arra, hogy „*az elítéltekre vonatkozó információk elvileg miként válhatnak hozzáférhetővé*”. A titkosszolgálatok „törvényes kibúvót” kerestek és találtak az elítéltekkel való mindenféle külső érintkezés és a velük kapcsolatos információhoz jutás megakadályozására. Kihasználva, hogy a gyanúsítottak adatai változatlanul a teljes titkosság birodalmába tartoznak, sok elítélt terroristát utóbb egyszerűen „visszasoroltak” a gyanúsított státusba, így a velük kapcsolatos adatgyűjtés továbbra is akadályozott maradt. Ennek következményeként külső kutatók a „visszaminősített” elítélt terroristák bűnügyi iratanyagait nem tanulmányozhatják, és személyiségvizsgálatokat sem végezhetnek.

Rada Mátyás és Vajda Viktor⁷ a korábbi „gyakorlatot” kiegészítő, további/újabb kifogásolható kormányzati megoldásokra hívta fel a figyelmet. Arra, hogy az Egyesült Államok elleni 2001. szeptember 11-i terrortámadás után a terrorizmus elleni küzdelem jegyében két titkos, a mozgásszabadságot érintő korlátozást vezetett be az amerikai kormányzat.

Ezzel a terrorizmus elleni háború egyik általános ismervévé vált a *preventív elfogás* mind belföldi, mind külföldi viszonylatban. 2002 decemberében négyszáz arab országokból érkezett embert vett őrizetbe az amerikai bevándorlási hivatal a vízumkérelemmel kapcsolatos vétségek gyanújával. „*Mindez annak ellenére történt, hogy az állítólagos illegális bevándorlók a hatóság felszólítására önként jelentkeztek a regisztrációs irodákban és rendelkeztek a kérelmük elbírálásához szükséges dokumentumokkal. Az ügyeket a nyilvánosság mellőzésével kezelték – korlátozván a védelemhez való jogot is – és az igazságügy-miniszter rendeletére ezek adatait nem vették fel a nyilvános bírósági jegyzékbe; a keletkezett iratokat titkosították, a bevándorlási ügyekben ítélkező bírakat pedig utasították, hogy tagadják meg annak megerősítését vagy cáfolatát, hogy ilyen ügyek léteznek.*”⁸

A kormányzat másik rendelkezése ugyancsak alapul szolgált az indokok megjelölése nélküli mozgásszabadság korlátozásához. A már szeptember 11. előtt is ismert, de csak kivételesen alkalmazott *koronatanúvá nyilvánítás* intézményének gyakoribb használatára kötelezték az illetékes hatóságokat. A rájuk vonatkozó szabályozás ugyanis lehetővé teszi, hogy minden ok nélkül

⁷ Rada Mátyás – Vajda Viktor: A terrorizmus elleni küzdelem, avagy a 22-es csapdája. Külügyi Szemle, 2010/1., 157. o.

⁸ Uo.

fogva tartanak valakit, ha igazolható, hogy kulcsfontosságú információk birtokában van, viszont a hatósági vélelem, illetve feltételezés szerint elmenekülhetnek a tanúvallomás megtétele előtt.

Az előbbieken jelzett eljárások hatálya alá tartozó személyek természetesen semmiféle hivatalos nyilvántartásban nem szerepelnek.

A fogalmi tisztázatlanság más elméleti és gyakorlati zavarokhoz is vezetett. Egyes országokban *a lehető legtágabb értelemben határozták meg*, és regisztrálták is az e körbe vonható „terroreseményeket”. Az Egyesült Államok külügyminisztériuma által évente készített s a külföldre utazó állampolgárok számára kiadott tájékoztatók⁹ például valamennyi olyan magatartást – a külképviseleti objektumhoz közeli néhány fős békés csoportosulást, üldögélést, „incidensnek” minősített verbális megnyilatkozást stb. – is e fogalom alá vonnak, amelyek egyáltalán nem sorolhatók e cselekmények körébe.

Tálas Péter¹⁰, a Stratégiai Védelmi Kutató Központ igazgatója jelzi, hogy az Egyesült Államokban a 2001. október 24-én kivételes gyorsasággal elfogadott és hatályba léptetett hazafias törvény (*Patriot Act*) „*olyan szélesan értelmezi a terrorizmust, a terrorizmussal gyanúsíthatók és a terrorizmus támogatásának fogalmát, ami szerint – amennyiben valaki könyvvásárlásait és az interneten való böngészéseit vizsgálja – akár a jelen írás szerzője is gyanús személy lehetne. [...] nem is beszélve a biometrikus adatnyilvántartásról, a mobiltelefon- és az internetforgalom adatainak ellenőrzéséről*”.

A hosszas online búvárkodás és forráskeresés után csoportunk tagja, Ritecz György 2010-ben bukkant az amerikai Global Terrorism Database (GTD), illetve a The National Institute for the Prevention of Terrorism (MIPT) terrorizmussal kapcsolatos adatgyűjtési és statisztikai rendszerre. A szerzőcsoport akkori döntése szerint a 211 országra és területi egységre kiterjedő, az 1970 és 2010 közötti négy évtizedben ismertté vált terrorcselekmények és áldozataik (halottak és sérültek) adatait egyaránt tartalmazó statisztikai rendszert választotta kutatásunk statisztikai anyagának alapjául.

A kutatás első adatai ismeretében megállapítottuk, hogy az amerikai statisztikai nyilvántartási és tájékoztatási rendszerekben a nemzeti és nemzetközi terrorizmusra vonatkozó adatok keveredése tapasztalható.

9 Andrew Corsun (ed.): Political Violence Against Americans 1998. United States Department of State Bureau of Diplomatic Security, 1999, pp. 33–48.; Michael A. Sheehan: Patterns of Global Terrorism 1998. United States Department of State, April 1999, p. 17.; Ronald Dworkin: A terror és a szabadság-jogok elleni támadás. Beszélő, 2003/12., 41. o.

10 Tálas Péter: A terrorizmus elleni küzdelem néhány dilemmájáról. Hadtudomány, 2005/4., 194–195. o.

A legsúlyosabb gond, hogy *nem áll rendelkezésre elkülönített statisztikai kimutatás a nemzetközi és a nemzeti terrorizmus cél- és eszközcselekményeiről*. A különböző statisztikai bázisok anyagai azt erősítették meg, hogy függetlenül a terrorizmus jellegétől, a nyilvántartásuk valamennyi nemzetközileg ismertté vált terrorcselekményt tartalmazza.

Az állítólag ugyanabból a forrásból származó cselekményi adatok sokezeres eltérései¹¹ teljes értetlenséget váltanak ki. A nemzeti és nemzetközi terrorizmus cél- és eszközcselekményei elkülönített regisztrálásával sajnálatosan az általunk alapul vett *GTD-adatbázis is adós maradt*. Megállapításainkat bizonyítékok sora erősíti meg.

Először is kizártnak tartható, hogy valamennyi, a világon elkövetett terrorcselekmény a nemzetközi jellegűek közé sorolható lenne.

Továbbá – igaz, nem azonos időszakból származó – más, jelentős „részkutatási adatok” is lényegesen alacsonyabb rátákat erősítettek meg.

Egy hazai kriminálstatisztikai forrás¹² az 1968 és 1978 közötti tizenegy évben világviszonylatban 3043, nemzetközi (évente átlagosan 276,6) terrorcselekmény jelenlétét állapította meg.

A leghitelesebb *Boda József* statisztikai kimutatása¹³ szerint a nemzetközi terrorcselekmények száma – az 1981 és 2000 közötti húsz évben – mindössze átlagosan évi 459 volt.

A GTD statisztikai bázis tendenciára vonatkozó adatainak elemzése azt erősítette meg, hogy a rendszerben idegen, nemzeti statisztikai adatok is jelentős arányban szerepelnek. (Amúgy a GTD adatai egyetlen hazai adattal sem egyeznek.)

Magyarországról a GTD negyvenkét terrorakcióra vonatkozó adatot közölt. *Bökönyi István*¹⁴ kimutatása szerint viszont hazánkban 1973 és 1999 között nyolcvanhat terrorakció történt, ebből hat tekinthető nemzetközi jellegű terrorcselekménynek. Az Egységes Nyomozási és Ügyészési Bűnügyi Statisztika adatai alapján *Tálas Péter*¹⁵ a 2006 és 2010 közötti években nyolc befejezett és/vagy kísérleti szakaszban maradt nemzetközi terrorcselekmény ismertté válását állapította meg.

11 Tálas Péter: A terrorfenyegetettségéről a számok tükrében. *Nemzet és Biztonság*, 2011. szeptember, 83. o.

12 Szirtes Gábor: Nagyvárosi gerillák. Kossuth Kiadó, Budapest, 1995, 164. o.

13 Boda József: A terrorizmus egy volt „terrorista” szemével. *Belügyi Szemle*, 2002/6–7., 131. o.

14 Bökönyi István: Gondolatok a terrorizmusról. A magyarországi terrorizmus jellemzői, a terrorizmus elleni állami, társadalmi fellépés aktuális kérdései. *Belügyi Szemle*, 2002/6–7., 139–155. o.

15 Tálas Péter (2011): i. m. 91. o.

Végső soron elemzéseinkben arra a következtetésre jutottunk, hogy minél nagyobb egyes nyugat-európai államok terrorstatisztikáiban a terrorcselekmények száma, annál magasabb benne a nemzeti terrorizmus cél- és eszköz-cselekményeinek az aránya. *A rendszerek ezzel valamennyi, a világban elkövetett terrorcselekményt nemzetközivé nyilvánítottak, „nemzetköziesítettek”.*

Nem hagyhatók figyelmen kívül a terrorizmus elleni küzdelem – a titkoszolgálatok tevékenységét a világon mindenütt szükségszerűen jellemző *titkosság* – közismert sajátosságai sem. A terroreseemények felderítéséhez, a terroristák leleplezéséhez és felelősségre vonásához, a leleplezett elkövetők vallomásának a megelőzés és a felderítés szempontjából történő hasznosításához fűződő államérdekek elsősége, a hírszerzési és az elhárítási tevékenység végzése stb. nem tűr semmiféle biztonsági kockázatot. A terrorizmussal kapcsolatos „sok lakattal őrzött”, szigorúan titkos adatok és információk kizárólag az arra a jogszabályokban feljogosított hivatalos személyek számára hozzáférhetők. Ez a kör pedig nyilvánvalóan erősen zárt.

A *titkosság* e kérdése természetes határt von a kutató és a műveleti közösségek közé. A műveleti közösségek a biztonsági érdekekre hivatkozással idegenkednek a külső kutató közösségeknek a terrorcselekményekkel, a terroristákkal kapcsolatos adatot, információt kiszolgáltatni.

Crelinsten¹⁶ ma is változatlanul aktuális megállapítása szerint a nemzetközi politikai terrorizmussal kapcsolatos kutatásban az *adatgyűjtés* a legnagyobb probléma. Az úgynevezett nyers adatok legközismertebb forrásai az újságcikkek (sic!) és a rendőrségi közlések, feljegyzések. *„A részletes esettanulmány rendszerint a kormányok és a rendvédelmi erők birtokában van. Ezekhez az adatokhoz nem könnyű hozzájutni. [...] A konkrét esetekkel kapcsolatos információk nagy része titkosított, mivel a hírszerző tevékenységre vonatkozik, vagy úgy tekintik, mint a »nemzetbiztonságra« vonatkozó információkat.”*

A fogalomhiány, az adatok és információk korlátozott elérhetősége következtében a terrorizmus kriminológiai kutatásában máig tartó ellentmondásos helyzet alakult ki. Empirikus kutatásokat, személyiségvizsgálatokat tulajdonképpen csak az „adat- és információgazda”, a bűnügyi iratokat birtokló, azok fölött rendelkező hatóságok/hivatalok és a gyanúsítottakat, illetve az elítélteket fogva tartó intézmények és büntetés-végrehajtási intézetek munkatársai végezhetnének. Nekik viszont egészen más a rendeltetészerű feladat- és tevékenységi körük. A terrorizmus tudományos kutatása, jellemzőinek feltárása, ezek

¹⁶ Ronald D. Crelinsten (1977a): i. m. 196–197. o.

sokirányú elemzése, megelőzési, kezelési ajánlások kidolgozása stb. messze meghaladja feladataikat, talán – miután nem erre „szakosították” őket – a felkészültségüket is.

Az adatgyűjtési akadályok között utalni szükséges az országok egy részében felszínre kerülő *joghézagokból eredő* okokra is. A szakirodalom művelői kimutatták, hogy a kriminalitási, közöttük a terrorizmussal kapcsolatos adatok nemzetközi egybevetését nehezíti, hogy *egyes országok statisztikai nem fogják át a büntetőjogi szabályok megsértésének teljes körét*.

Európai viszonylatban *Albrecht*¹⁷ mutatott rá arra a jelentős *statisztikai adatgyűjtési* akadályra, amely a terrorizmusra is vonatkoztatható. Szerinte *„jelenleg nemzetközi viszonylatban hiányoznak a kriminalitás új formáinak és különlegességeinek megrajzolására alkalmas statisztikai és empirikus eszközök”*. A hagyományos kriminálstatisztikai rendszerek ugyanis nem mutatják ki az olyan újszerű bűncselekmények speciális jellegzetességeit, mint a szervezett vagyon elleni és gazdasági bűnözés, a szervezett fegyver-, ember- és kábítószer-kereskedelem, a természet- és környezetkárosító bűncselekmények. Álláspontja szerint a bűnügyi statisztika uralkodóan hagyományos múltja, amelyet a szervezett bűnözés ábrázolására is alkalmaznak, alkalmatlan „a rejtett dimenziókban játszódó” szervezett bűnözés jellegzetes vonásainak a bemutatására. Erre is visszavezethető – egyebek között – a szervezett bűnözéssel kapcsolatos fogalmi és elméleti zavarok, valamint a jelenség empirikus vetületei feltárásával összefüggő nemzetközileg érvényesülő bizonytalanság. Ráadásul – emelte ki *Korinek László*¹⁸ – a kriminalitás egyes megnyilvánulásai, így a szervezett bűnözés, *„különösen annak nemzetközi változata a terrorizmus, továbbá [...] az államok és a büntetőjogi alanyisággal nem rendelkező szervezetek által elkövetett cselekmények jórészt kikerülnek a büntető igazságszolgáltatás kontrollja és a statisztikai számbavételi kötelezettség alól”*.

Az sem hagyható figyelmen kívül¹⁹, hogy *„az összegyűjtött adatok, legyenek azok az országra vonatkozók (néhány ország nem szolgáltat adatokat), a terroristákra (néhány terroristáról nem hozzáférhetők, még ha össze is gyűjtötték azokat), a terroreseményre vonatkozó adatok (szintén a nemzetközi együttműködés hiányának köszönhetően) stb. sokféle változón keresztül men-*

17 Hans-Jörg Albrecht: A bűnözésben mutatkozó változások, ezek okai és a kriminálpolitika szerepe. Belügyi Szemle Különszám, 2002, 20–23. o.

18 Korinek László: A kriminológia jövője. In: Finszter Géza – Korinek László (szerk.): Évtizedek a kriminológiában. Szabó Dénes 80 éves. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2009, 99. o.

19 Ronald D. Crellin (1977a): i. m. 197., 202. o.

ve elferdülnek”. Az adat és információ országokon belüli és/vagy országok közötti megosztásában is akadályok sora jelentkezhet. Gyakran a kérdésnek „hírszerzési vagy titkosságot érintő jelentősége van. Néhány kutatási eredmény politikailag kellemetlen lehet egy kormány számára és soha nem használja fel [...]”. Más esetekben bizalomhiány következtében tudatosan tartják vissza az információkat. És van, amikor a kormányzati szervek államérdekből mellőzik valamely terrorcselekmény következményeinek teljes terjedelmű feltárását és nyilvánosságra hozását.

Értelmezésünk szerint nyilvánvalóan közvetve az előbbiekkal is összefügghet, hogy²⁰ bár az európai országok hivatalosan tagjai a világméretű terrorizmus elleni koalíciónak, ennek ellenére a „nemzeti terroristákkal folytatott harcukat napjainkban is maguk igyekeznek megoldani, s ezt elkülönítik az Egyesült Államok által meghirdetett és vezetett világméretű terrorizmus elleni háborútól”. A koalíció tagállamainak ez a sajátos „befelé fordulása” valószínűleg a terrorizmus elleni belső küzdelem meghatározó jelentőségével, függetlenségük, szuverenitásuk, önállóságuk hangsúlyozásával, valamint a nemzeti terrorizmus előidézte társadalmi-politikai, hatalmi, titkosszolgálati következményekkel függ össze.

Végül a megismerés korlátai között jelezni szükséges a terrorizmus viszonylatában is jelentkező *rejtettséget*.

Ismeretes, hogy a világon minden országban és minden időben vannak olyan bűncselekmények, s ezek közé tartoznak a terrorizmus cél- és eszközcselekményei is, amelyek vagy az elkövetőik (kivételesen, halottaik/sértettjeik) tartósan vagy véglegesen, részlegesen vagy teljesen rejtetten maradnak.

A rejtettség fogalmán – országonként sokféle (sötét mező, latencia, sötét folt stb.) elnevezése ellenére – tartalmilag²¹ a bűnözésnek (bűncselekményi, elkövetői, áldozati/sértetti összesség stb.) a különböző tárgyi és személyi, illetve szakmai okok miatt nem regisztrált, nem regisztrálható, lényegében ismeretlenül maradt részét értik. „A latens bűnözés annyiban jelentős, amennyiben a közbiztonság szempontjából bizonytalansági tényező. Tehát amennyiben ellenőrizhetetlen.”²² A terrorizmus körében is jelentkező rejtettség befolyásolja/befolyásolhatja a megismerés terjedelmét és határait, de nem teszi kérdésessé e jelenség visszatükröződését, a terrorcselekmények létező latenciáját.

20 Tóth Péter (2005): i. m. 196. o.

21 Szabó András: Bűnözés – ember – társadalom. KJK, Budapest, 1980, 138–140. o.

22 Tóth Péter (2005): i. m. 196. o.

Példaként említhető, hogy Irak 2006-ra a polgárháború szélére sodródott. Az ország lakossága²³ a teljes kétségbeesés és reménytelenség állapotába került, mindent elborított a vér. A vallási közösségek védelmére létrejövő szunnita és síita milíciák egyre brutálisabban öldökölték egymást és a „védett közösségeket”. A 2007-ig tartó, s az amerikai közreműködéssel felszámolt felekezeti háború rendkívül magas teljes és végleges rejtettségi arányokkal járt. Utólag derült ki az is, hogy az iraki konfliktus idején a „felkelők”, az iraki rendőrök és katonák háborítatlanul, tömegesen követtek el háborús és köz-törvényes bűncselekményeket polgári lakosok sérelmére.

A hazai viszonylatban általánosan elfogadott álláspont szerint a rejtve maradás²⁴ alapvetően hármas tartalmú fogalom. Az egyiknél a bűncselekmény is, az elkövető és a sértett is rejtve marad az állampolgárok és a bűnüldöző szervek előtt. A másikonál az állampolgárok tudnak a bűncselekmény elkövetéséről, ennek ellenére a büntett és az elkövető, valamint a sértett is ismeretlen marad a bűnüldöző hatóságok előtt, mert az állampolgárok nem hozzák tudomásukra az észrevételeiket. A harmadik, a legszűkebb tartalom szerint vannak olyan bűncselekmények, amelyek a bűnüldöző szervek előtt ismertté válnak, az elkövetőjük azonban ismeretlen marad. A teljes rejtettség mértékére csak következtetni lehet, ez azonban rendkívül sok bizonytalansági elemet tartalmaz.

A terrorcselekmények jelentős részében általában az elkövető, illetve – kivételesen – a terrorszervezet ismeretlenül maradásának tanúi lehetünk. A terrorakciók, következményeik, az áldozati adatok stb. szükségszerűen a hatóságok tudomására jutnak, sőt valamelyik terrorcsoport, esetleg egyszerre több is magára vállalja. Ez átmeneti ismeretlenséget okozhat, a nyomozás²⁵ során azonban a cselekmény összes körülményének (eszköz, mód, jelleg stb.) az értékelése a tett mögött álló csoport felderítéséhez is elvezethet.

A rejtetten maradás nagyságrendje és aránya az egyes országokban rendkívül jelentős eltéréseket mutathat. Az erőszakos bűnözés részét adó terrorizmus eszközcselekményeinek nyomozáseredményességi mutatói, más bűnözési jelenségekhez viszonyítva általában alacsonyabbak, a rejtettség aránya pedig jóval magasabb. Különösen kiemelkedően azokban az országokban,

23 Bíró Noémi – Wagner Péter: Felkelők, terroristák és halálbrigádok az iraki konfliktusban. Külügyi Szemle, 2007/2–3., 200–221. o.; Keresztes Imre: Erőszak és hatalmi vákuum Irakban. HVG, 2010. április 9., 28–29. o.

24 Borsi Zoltán – Halász Kálmán: Az ismertté vált bűncselekmények ismeretlen elkövetői. Belügyi Szemle, 1980/10., 12–13. o.

25 Michael A. Sheehan: i. m. 15. o.; N. Rózsa Erzsébet: Szeptember 11-e és a muszlim világ. In: Tálas Péter (szerk.): Válaszok a terrorizmusra. SVKH–Chartapress, Budapest, 2002, 12–13. o.

amelyekben a társadalmi-gazdasági válsághelyzetben a megingott államrend és a közbiztonsági viszonyok, az etnikai, törzsi, vallási feszültségek, leszámolások, összeecsapások, vallás-, polgár- vagy helyi háborúk stb. következtében eluralkodott az erőszak, elszabadult a terror, mivel az ilyen állapot szükségyszerűen jóval átlag fölötti mértékű teljes és végleges rejtettséggel is jár.

Az ismeretlen tetteses terrorakciók száma országonként eltérő, többnyire magas. A hazai viszonylatban 1972 és 1999 között – főként a rendszerváltás után – ismertté vált²⁶ nyolcvanhat terroresemény negyvenöt tettese (52,3 százalék) ismeretlen maradt.

A túszdrama gyakran a terroristák letartóztatásával ér véget. A terroresemények egy részében azonban a már elfogott/elítelt terrorista valamilyen okból (csere stb.) szabadlábra kerül. Ilyen esetekben a terrorista újabb, tartósan felderítetlenül maradt terrorcselekmény-sorozatot követhet el.

A „képlet” teljesen más az egyre több és nemzetközi tendenciájában növekvő önrobbantásos esetekben. A terror szervezetek és a hozzátartozók általában nyilvánosságra hozzák a „mártírium jegyében” és az elkövetők családja anyagi támogatása, segélyezése reményében az önkéntes halált vállaló terrorista adatait, nem egyszer előre elkészített nyilatkozatát, sőt fényképét is.

*Katona Magda*²⁷ mutatott rá, hogy „az iszlám különböző fundamentalista értelmezései, irányzatai, e vallás túlvilági boldogulást és az ellenséget megsemmisítő »szép halált« kínáló antiszociális »perspektívája« a szerencsétlen munkanélküli tömegek körében megértésre találhatnak. Ezek az elesett tömegek a vallási fanatizmus szervezeti és ideológiai nyomása alatt könnyedén válnak a politizált militáns iszlám legradikálisabb irányzatai, a kegyetlen terrorizmus aktív bázisává, egyúttal áldozataivá.”

Más esetekben viszont a rejtettség alakulását közvetve befolyásolhatja a terror légköre teremtette *állampolgári félelem* is. Sok, egyébként hozzáférhető információt annak ismerői nem mernek a hatóságok tudomására hozni. Az általában bizalmatlan tanúk vagy a terroristák hozzátartozói – félve a megtorlástól – elhallgatnak fontos tényeket és adatokat.

A latencia szempontjából külön jelentőséghez juthatnak a terrorakciók általában nehéz felderíthetőségű²⁸ előkészületi cselekményei. Fogalmilag – mellőzve itt az előkészülettel kapcsolatos részletes büntetőjogi elméletek és

26 Bökönyi István: i. m. 145–152. o.

27 Katona Magda: A terrorizmus jelenségének főbb okai és megszüntetésének lehetőségei. Eszmélet, 2002. tavasz, 8. o. http://epa.oszk.hu/01700/01739/00038/eszmelet_EPA01739_53.item345.htm

28 Blaskó Béla: Magyar büntetőjog – Általános rész. Ötödik, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2013

szabályok teljes körű ismertetését – idézzük hatályos hazai büntető törvénykönyvünk [11. § (1) bek.] meghatározását. „*Ha e törvény külön elrendeli, előkészület miatt büntetendő, aki a bűncselekmény elkövetése céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételeket biztosítja, az elkövetésre felhív, ajánlkozik, vállalkozik, vagy a közös elkövetésben megállapodik.*”

Egy szándékos magatartás büntetőjogi értékelése az előkészületi cselekménnyel kezdődhet. Az ezt megelőző gondolati, érzelmi, értelmi fontolgatás, szándék, motívum és cél kialakulási folyamata kívül esik a büntetőjogi kategórián mindaddig, amíg valamilyen előkészületi cselekményben nem ölt testet. Az előkészületi magatartás kifejtéséig a külvilágban a bűncselekmény nem jelenik meg. A terrorakciók előkészületi cselekményei az elkövetés korai szakaszában többnyire felderítetlenül maradnak. A hatóságoknak általában nem sikerül megakadályozniuk a terrorcselekmény kísérleti vagy befejezett szakaszba jutását. Az előkészületi folyamatra általában csak utólag, a kísérlet bekövetkezése vagy a befejezettség után derül fény.

A terroresemények *tárgyi* feltételeinek megteremtése a szervezet számára (kémiai, biológiai szerek/eszközök kikísérletezése, fegyver, lőszer, robbantószer beszerzése, biztosítása, szállítása, a célszemély, célobjektum kiválasztása, körülményeinek, védelmének kifürkészése stb.), illetve a *személyi* feltételek megteremtése (a végrehajtáshoz szükséges személyek kiválasztása, az alvó/telepített ügynökök aktivizálása, „szakmásítása”, az elkövetésre való képességek, ismeretek megszerzése, repülőgép-vezetés elsajátítása, a terrorcsoport megszervezése stb.) évekig elhúzódó folyamatban is történhet. A 2001. szeptember 11-i terrortámadás például rendkívül kiterjedt, sok telepített terrorista által megvalósított, rejtetten maradt előkészületi cselekményeinek sorozata éveken át szinte „zavartalanul” folyhatott. Izrael magyarországi nagykövete, *Várnai Schorer Judith* egy Budapesten, 2001. október 17-én tartott előadásán elmondta, hogy az amerikai titkosszolgálati források szerint az al-Kaida a szeptember 11-i támadást – az NSZK-ban, Franciaországban és az Egyesült Államokban – hat évig zavartalanul készíthette elő!

A megismerés korlátainak következményei

Az egységes, nemzetközileg elismert fogalom hiányának negatív következményei egyaránt jelentkeznek a nemzetközi és nemzeti terrorizmus fogalma megkülönböztetése elmaradásában, a terrorizmus és a terroresemények lényege, jellege elhatárolásában, a különös és az egyedi kriminalitási szint

alaktani és oksági elkülönítése hiányában, a megelőzés, kezelés feladatai meghatározásában.

A fogalomhiány, a definíciós és regisztrálási zavarok stb. a nemzetközi és nemzeti terrorizmus cél- és eszközcselekményei statisztikai adatai külön, önálló nyilvántartásának hiánya jelentősen befolyásolják *az empirikus kutatás lefolytatásának lehetőségét, megbízhatóságát*.

A ténykutatások elvégzésének akadályozottsága szükségszerűen vezetett az alap- és elméleti kutatások – különösen 2002-ig tartó jelentősebb és „kényszerű” – külföldi és hazai uralkodó arányának a kialakulásához.

Az esetleges félreértések elkerülése érdekében ki kell térnünk az alap- és elméleti kutatásoknak általában a tudományos, illetve a bűnözéskutatásban, valamint a terrorizmus kriminológiai vizsgálatában betöltött szerepével, jelentőségével kapcsolatos álláspontunk kifejtésére.

Felfogásunk maradéktalanul egyezik az alap-, illetve az elméleti kutatások szükségessége tekintetében képviselt hivatalos, tudományos és tudománypolitikai, valamint a szakirodalomban elfoglalt uralkodó állásponttal. Az elméleti kutatások alapozták és alapozzák meg a különböző tudományok, közöttük a bűnügyiek önállóvá válását, fejlődését, fogalmi rendszerének kialakítását, elméleti alapjainak és tételeinek tisztázását, valamint kutatási módszertanának kimunkálását.

*Szabó András*²⁹ külön is hangsúlyozza: „*az empiriához közeledés az eszmei-elméleti alapok a premisszák nélkül a benne való feloldódás veszélyével járhat, ha az elméleti alapok szelektív szerepe nem érvényesül. A szellemi alapok és az elméleti premisszák a kriminológiai kutatás, az empiriához való közeledés során a ténykutatásoknál nélkülözhetetlen kutatási modell felállítását teszi lehetővé, illetve csak bizonyos elméleti előkérdések tisztázása és az adott szellemi bázis ad lehetőséget hipotézisek felállítására. Ilyen hipotézis és kutatási modell magából az empiriából nem adódik. [...] Az empiria azonban önmagától, szelekciót végrehajtó elméleti tükrözés nélkül nem mehet közvetlenül át lényegi összefüggéseket kimerítő tudományos absztrakcióba.*”

Egyáltalán nem véletlen, hogy Garland³⁰ az alapkutatások egyenesen meghatározó jelentőségét hangsúlyozza a kriminológia fejlődése szempontjából. Sőt az empirikus kutatásoknál – tudományos eredményeiket tekintve – értékesebbnek, magasabb rendűnek tartja az akadémiai, egyetemi alap- és elméleti kutatásokat.

29 Szabó András: A büntett és büntetése. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1979, 103. o.

30 David Garland: i. m. 29–30. o.

Osztjuk Bobrow³¹ és Crelinsten³² korai, ma is érvényes álláspontját: megalapozott kutatási célok és programok esetén szükségesnek és indokoltnak tartják alapkutatások lefolytatását és tudományos eredményeik közkinccsé tételét a terrorizmus kriminológiai jellemzői feltárásában. A terrorizmussal kapcsolatos elméleti kutatások szakirodalomban előforduló elvetését, és/vagy tagadását a leghatározottabban elutasították és elutasítják. Nélkülözhetetlennek tartják a terrorakciók megelőzésével, kezelésével, megakadályozásával, megszakításával kapcsolatos, gyakorlatban hasznosítható ajánlások előterjesztésével, különösen pedig a terrorizmus iránya, trendje, stratégiája és taktikája változásainak, eszköz- és módszertárának várható módosulásával, előrejelzésével összefüggő „interdiszciplináris, interkulturális, összehasonlító megközelítésen alapuló elméleti kutatások” lefolytatását, indokolt esetben ismételt elvégzését.

Álláspontjuk szerint az összehasonlító elméleti kutatások teszik lehetővé az elemzett téma mélyebb megértését, megismerését, mivel egyetlen problémát több szempontból érintenek és dolgoznak fel. Crelinsten már korábban³³, a rochesteri nemzetközi tudományos tanácskozáson rámutatott: az elméleti és a gyakorlati szakemberek, a stratégia kidolgozói *„mind nyernek valamit abból, hogy egy sajátos kérdést különböző perspektívából vizsgálnak meg és egymás ilyen jellegű tevékenységéből is profitálnak”*.

Crelinsten külön is kiemelte, hogy *az alapkutatás az elméleti alapok kidolgozására, a jövőre és az új trendek előrejelzésére irányul*. A megelőzés és a kontroll irányába történő erőfeszítések magukban foglalják az előrelátást, a kölcsönhatásos folyamatok felismerését és feltárását. Bobrow figyelmeztetett: hiba, hogy *„gyakran alábecsülik az új trendek valószínűségét és túlbecsülik a régi trendek ismétlődésének lehetőségét”*. Kiemelték: *az empirikus források az alap-/elméleti kutatások elvégzéséhez is nélkülözhetetlenek*. Ezek hiányában következtetéseik, ajánlásaik spekulatív jellegűek, megalapozatlanok, elméletileg és gyakorlatilag nemzetközi összehasonlításra alkalmatlanok. Crelinsten

31 Davis B. Bobrow: Crisis Management (Session I.): Preparing for Unwanted Events: Instances of International Political Terrorism. In: Ronald D. Crelinsten (ed.) (1977a): i. m. 33–60. o.

32 Ronald D. Crelinsten (1976): i. m. 19–57. o.; Ronald D. Crelinsten: Analysis and Conclusions. In: Ronald D. Crelinsten (ed.) (1977a): i. m. 191–210. o.; Ronald D. Crelinsten: Analysis and Conclusions. In: Ronald D. Crelinsten (ed.): Final Report on Dimensions of Victimization in the Context of Terroristic. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, September 1977, pp. 187–211. [1977b]

33 Ronald D. Crelinsten (1976): i. m. 37. o.

szerint „az elméleti kérdések rendszerint gyakorlati tapasztalatokból erednek, míg a gyakorlati stratégiák gyakran elméleti felismerésekből”³⁴.

A korai felismerések és figyelmeztetések ellenére a terrorizmussal, illetve néhány más nemzetközi bűnözési jelenséggel kapcsolatos kutatásban – az ismertetett megismerési akadályok következtében – az alap- és elméleti kutatások szinte uralkodó arányának lehettünk a tanúi.

Az ismertetett akadályok további következményei a terrorizmus nemzetközi és hazai szakirodalmában, az elméleti, publicisztikai szakirodalom túlsúlyában is mutatkoznak.

A külföldi és hazai tudományos kutatók már a múlt század utolsó harmadában felismerték és feltárták azt az egyáltalán nem látszólagos ellentmondást, amely „a terrorizmus empirikus kutathatatlansága” és a nemzetközileg rendkívül gazdag elméleti és publicisztikai forrásanyaga jelenléte között feszült. A kutatók a nemzetközi viszonylatban kialakult helyzetet önmagában nem tartották kifogásolhatónak. Kizárólag a publikációk tartalma alapján a tanulmányokba foglalt elméleti tételek, megoldások, ajánlások, következtetések, megelőzési javaslatok megalapozottsága, hasznosíthatósága, az új felismerések közvetítése és szükségessége alapján ítélték.

Hazai viszonylatban már az 1990-es évtized közepén kiemelték, hogy „sok és sokféle könyv született [...] a huszadik század második felének veszélyes fenomenájáról, a terrorizmusról”. Ezek többsége azonban vagy túl sokat markolt, s a viszonylagos teljességre törekedve „világméretű áttekintést kívánt adni, vagy megrekedt az események pusztá regisztrálásánál”³⁵.

Póczik Szilveszter³⁶ a terrorizmus pszichológiai elméleteinek kutatása menetében – az időközben tovább romló arányok miatt – emelte ki, hogy „a társadalomtudományoknak csak kevés területe létezik, amelyről ennyi irodalom és ilyen kevés valódi kutatás született”. Korábbi és újabb, saját és külföldi kutatók – közöttük Schmid-Jongman³⁷, Silke³⁸ Crenshaw³⁹ stb. – vizsgálati ered-

34 Uo. 33. o.

35 Szirtes Gábor: i. m. 6. o.

36 Póczik Szilveszter: A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. Világosság, 2007/5., 37–38. o.

37 Alex P. Schmid – Albert J. Jongman (eds.): Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature. Transaction, New Brunswick, 1988

38 Andrew Silke: The psychology of suicidal terrorism. In: Andrew Silke (ed.): Terrorist, victims, and society: psychological perspectives on terrorism and its consequence. John Wiley, London, 2003, pp. 93–108.

39 Martha Crenshaw: Addressing the Causes of Terrorism – Political Explanations. In: Addressing the Causes of Terrorism. The Club de Madrid Series on Democracy and Terrorism, vol. I. Madrid, 2005, pp. 13–18.

ményeinek ismertetésével mutatott rá, hogy „a terrorizmus témájában keletkezett pszichológiai irodalom mintegy 80 százaléka mögött semmilyen empirikus kutatás nem áll. [...] Az 1995 és 2000 között keletkezett angol nyelvű tudományos terrorizmus irodalom háromnegyede média anyagok elemzésén nyugszik, csupán a maradék hozott felszínre korábban ismeretlen adatokat vagy támaszkodott ilyenekre, de ezek sem statisztikai adatbázisok, legfeljebb szociográfiai leírások voltak.” A Silkéével egyező következtetése és álláspontja szerint „az elméleti orientációjú kutatások oroszán része nem használható operatív, bűnüldözési vagy bűnmegelőzési célokra [...], az eddigiekben következtetésként megfogalmazott megállapítások ugyan elméletileg szemléletesek, de empirikusan már csak többé-kevésbé megalapozhatóak, bár korlátozottan általánosíthatóak az erőszakos magatartással kapcsolatban, csak éppen nem, vonatkoztathatóak a terrorizmusra”.

A radikális iszlám terrorszervezet által az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én elkövetett támadássorozat után világviszonylatban végzett terrorizmuskutatások és ezek eredményei jelentős, az empiria irányába való elmozdulást, a közel-keleti háború és következményei keletkeztette elméleti és gyakorlati kérdések, változó stratégiai és taktikai irányok empirikus kutatások támogatása útján történő megoldására való eredményes tudományos törekvéseket tükrözik.

Ennek ellenére a jövő terrorizmuskutatóira továbbra is jelentős nehézségek várnak.

Összegzés

Megítélésünk szerint az előbbiekben vázolt és következményeikben változatlanul jelentkező akadályok összefoglalása és felszámolása, csökkentése közvetve hozzájárulhat a jogállami normák eddiginél hatékonyabb nemzetközi érvényesüléséhez, valamint az alaktani, oksági, következményi, kezelési és prognosztikai következtetések mélyebb tartalmi megalapozásához.

IRODALOM

Albrecht, Hans-Jörg: A bűnözésben mutatkozó változások, ezek okai és a kriminálpolitika szerepe. *Belügyi Szemle Különszám*, 2002

Bíró Noémi – Wagner Péter: Felkelők, terroristák és halálbrigádok az iraki konfliktusban. *Külügyi Szemle*, 2007/2–3.

Blaskó Béla: Magyar büntetőjog – Általános rész. Ötödik, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2013

Bobrow, Davis B.: Crisis Management (Session I.): Preparing for Unwanted Events: Instances of International Political Terrorism. In: **Crelinsten, Ronald D. (ed.):** Final Report on Research Strategies for the Study of International Political Terrorism. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, September 1977, pp. 33–60.

Boda József: A terrorizmus egy volt „terrorista” szemével. *Belügyi Szemle*, 2002/6–7.

Bolgár Judit – Szternák Nóra – Szternák György: A terrorizmussal kapcsolatos kutatás legújabb eredményei. *Belügyi Szemle*, 2006/5.

Borsi Zoltán – Halász Kálmán: Az ismertté vált bűncselekmények ismeretlen elkövetői. *Belügyi Szemle*, 1980/10.

Bökönyi István: Gondolatok a terrorizmusról. A magyarországi terrorizmus jellemzői, a terrorizmus elleni állami, társadalmi fellépés aktuális kérdései. *Belügyi Szemle*, 2002/6–7.

Corsun, Andrew (ed.): Political Violence Against Americans 1998. United States Department of State Bureau of Diplomatic Security, 1999

Crelinsten, Ronald D.: The Impact of Terrorism and Skyjacking on the Operations of the Criminal Justice System: A Preliminary Analysis. In: **Crelinsten, Ronald D. – Laberge-Altmejd, Danielle – Szabo, Denis (eds.):** Final Report on Basic Issue Seminar: The Impact of Terrorism and Skyjacking on the Operations of the Criminal Justice System. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, 1976

Crelinsten, Ronald D.: Analysis and Conclusions. In: **Crelinsten, Ronald D. (ed.):** Final Report on Research Strategies for the Study of International Political Terrorism. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, September, 1977, pp. 191–210. [1977a]

Crelinsten, Ronald D.: Analysis and Conclusions. In: Crelinsten, Ronald D. (ed.): Final Report on Dimensions of Victimization in the Context of Terroristic. International Centre for Comparative Criminology Université de Montréal–Institute of Criminal Justice and Criminology University of Maryland, Montreal, September 1977, pp. 187–211. [1977b]

Crenshaw, Martha: Addressing the Causes of Terrorism – Political Explanations. In: Addressing the Causes of Terrorism. The Club de Madrid Series on Democracy and Terrorism, vol. I. Madrid, 2005, pp. 13–18.

Dworkin, Ronald: A terror és a szabadságjogok elleni támadás. *Beszélő*, 2003/12.

Elek Judit: A terrorizmus elleni harc a könyvtárban, a „Patriot Act” és a könyvtár. *Jogtudományi Közlöny*, 2010/4.

Garland, David: Disciplining Criminology? *International Annals of Criminology*, vol. 46, nos. 1–2, 2008

Gearty, Conor: Terror. Holnap Kiadó, Budapest, 1994

Katona Magda: A terrorizmus jelenségének főbb okai és megszüntetésének lehetőségei. *Eszmélet*, 2002. tavasz,

http://epa.oszk.hu/01700/01739/00038/eszmelet_EPA01739_53.item345.htm

- Keresztes Imre:** Erőszak és hatalmi vákuum Irakban. *HVG*, 2010. április 9.
- Korinek László:** A kriminológia jövője. In: **Finszter Géza – Korinek László (szerk.):** Évtizedek a kriminológiában. Szabó Dénes 80 éves. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2009, 99. o.
- N. Rózsa Erzsébet:** Szeptember 11-e és a muszlim világ. In: **Tálas Péter (szerk.):** Válaszok a terrorizmusra. SVKH–Chartapress, Budapest, 2002, 12–13. o.
- Nándori Pál:** A marseille-i gyilkosság nemzetközi jogi vonatkozásai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972
- Pirityi Sándor:** A terrorizmus manipulatív kezeléséről. *Hadtudomány*, 2005/4.
- Póczik Szilveszter:** A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. *Világosság*, 2007/5.
- Rada Máttyás – Vajda Viktor:** A terrorizmus elleni küzdelem avagy a 22-es csapdája. *Külügyi Szemle*, 2010/1.
- Schmid, Alex P. – Jongman, Albert J. (eds.):** Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature. Transaction, New Brunswick, 1988
- Sheehan, Michael A.:** Patterns of Global Terrorism 1998. United States Department of State, April 1999
- Silke, Andrew:** The psychology of suicidal terrorism. In: **Silke, Andrew (ed.):** Terrorist, victims, and society: psychological perspectives on terrorism and its consequence. John Wiley, London, 2003, pp. 93–108.
- Szabó András:** A büntett és büntetése. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1979
- Szabó András:** Bűnözés – ember – társadalom. KJK, Budapest, 1980
- Szirtes Gábor:** Nagyvárosi gerillák. Kossuth Kiadó, Budapest, 1995
- Tálas Péter:** A terrorizmus elleni küzdelem néhány dilemmájáról. *Hadtudomány*, 2005/4.
- Tálas Péter:** A terrorfenyegetettségéről a számok tükrében. *Nemzet és biztonság*, 2011. szeptember
- Várnai Schorer Judith:** A terror egyszerűen csak terror. Izrael magyarországi nagykövetének az Eötvös Loránd Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának kriminológiai tanszékén, 2001. október 17-én, angol nyelven tartott előadásának szerkesztett változata, Kézirat. Budapest, 2001